

УДК 343.296 (477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.25>

ЗМІСТ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Сергєєва Тетяна Василівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правоохоронної та

антикорупційної діяльності

(Навчально-науковий інститут права

Міжрегіональної Академії управління

персоналом, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню окремих змістовних характеристик наслідків як елемента складу злочину. Зазначено, що, моделюючи прояви суспільно небезпечної поведінки в нормах Особливої частини Кримінального кодексу (КК), законодавець фіксує зміст такої специфічної юридичної конструкції, як склад злочину. Зроблено акцент на тому, що розкриття законодавчої конструкції наслідків у диспозиціях норм Особливої частини КК України передбачають з'ясування специфіки використання таких специфічних засобів відображення проявів наслідків поведінки людини, що традиційно визнаються юридичним фактом, як дефініції правових понять, нормативні приписи та юридичні конструкції. Зазначено, що змістовні характеристики наслідків у диспозиціях норм Особливої частини КК України визначаються на підставі тлумачення відповідних понять і понятійних зворотів, що містяться у відповідних кримінально-правових нормах. Для єдиного, уніфікованого розуміння категорії наслідків злочину, єдиної законодавчої конструкції наслідків у диспозиціях норм Особливої частини чинний Кримінальний кодекс України має бути доповнений окремими тлумачними нормами, в яких би одноставно окреслювалися поняття та сутність наслідків злочинів та їх різновидів. Встановлено, що під час з'ясування змістовних характеристик наслідків у складі злочинів проблемними залишаються особливості законодавчого описання та закріплення конкретного змісту таких наслідків у нормах Кримінального кодексу. Підкреслено, що в теорії кримінального права існують два основні погляди щодо юридичної природи злочинів, які кваліфікуються за наслідками. Перший – визнає їх видом складених злочинів. Другий – вважає їх самостійним видом одиничних ускладнених злочинів, що не є складеними. Наведені точки зору щодо розуміння змісту складених злочинів свідчать про те, що, на думку більшості вчених, вони складаються з двох або більше злочинних діянь і підпадають під одну статтю Кримінального кодексу.

Ключові слова: суспільно небезпечне діяння, склад злочину, наслідки злочину, кримінально-правова норма, кримінальний кодекс.

**CONTENT OF THE CONSEQUENCES OF THE CRIME
AS AN ELEMENT OF THE CRIME**

Serhieieva Tetiana Vasylivna,
PhD,
Associate Professor at the Department of
Law Enforcement and
Anti-Corruption Activities
(Educational and Scientific Institute of
Law of the Interregional Academy of
Personnel Management, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of certain substantive characteristics of the consequences as an element of the crime. It is noted that modeling the manifestations of socially dangerous behavior in the norms of the Special Part of the Criminal Code, the legislator fixes the content of such a specific legal construction as a *corpus delicti*. Emphasis is placed on the fact that the disclosure of the legislative structure of consequences in the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine provides clarification of the specifics of the use of such specific means of reflecting the consequences of human behavior, which are traditionally recognized as legal facts, as definitions of legal concepts. It is noted that the substantive characteristics of the consequences in the dispositions of the norms of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine are determined on the basis of the interpretation of the relevant concepts and conceptual appeals contained in the relevant criminal law. For a single, unified understanding of the category of consequences of a crime, a single legislative structure of consequences in the provisions of the Special Part, the current Criminal Code of Ukraine should be supplemented by separate interpretative rules, which would unanimously outline the concept and essence of consequences of crimes and their varieties. It has been established that when clarifying the substantive characteristics of the consequences of crimes, the peculiarities of the legislative description and fixing the specific content of such consequences in the norms of the Criminal Code remain problematic. It is emphasized that in the theory of criminal law there are two main views on the legal nature of crimes, which are qualified by consequences. The first – recognizes them as a type of crimes. The second – considers them an independent type of single complicated crimes that are not committed. These views on the understanding of the content of the crimes indicate that, according to most scholars, they consist of two or more criminal acts and fall under one article of the Criminal Code.

Key words: socially dangerous act, *corpus delicti*, consequences of a crime, criminal law, criminal code.

Постановка проблеми. Найважливіша соціальна властивість злочину – його суспільна небезпечність. Як результат діяння ці зміни являють собою наслідки злочину. Серед найбільш дискусійних питань, що потребують нагального наукового осмислення, є питання визначення в кримінально-правовій доктрині категорії наслідків злочину як загального поняття про результат вчинення суспільно небезпечного, винного, протиправного діяння суб'єктом злочину. Зміст складу злочину може безпосередньо і не впливати з диспозиції норми-заборони Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Тому встановлення повного обсягу наслідків як елемента складу злочину потребує аналізу загальних підходів під час розгляду даного питання. При цьому змістовні характеристики наслідків у складі злочину можуть визначатися різними шляхами.

Стан дослідження. У різні часи питанням визначення поняття, розроблення класифікації та обґрунтування значення наслідків злочину в кримінальному праві були присвячені праці таких науковців, як: Б.О. Балабанова, П.С. Берзін, В.В. Кузнецов, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, С.Д. Шапченка та ін.

Метою статті є дослідження питання визначення в кримінально-правовій доктрині категорії наслідків злочину як елемента складу злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окремі змістовні характеристики наслідків як елемента складу злочину визначаються шляхом зіставлення вимог кількох диспозицій норм-заборон Особливої частини КК України. Так, у ст. 192 КК передбачена відповідальність за заподіяння значної майнової шкоди (ч. 1) та майнової шкоди у великих розмірах (ч. 2) шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства. Для з'ясування того, які ж саме ознаки шахрайства відсутні в специфічній конструкції цього складу злочину, і яким чином це впливає на визначення змісту наслідків як його (складу) обов'язкового елемента, слід звертатися до положень, передбачених ст. 190 КК [1].

Зміст наслідків як обов'язкового елемента складу злочину може визначатися і шляхом тлумачення положень (п. 2–4 примітки ст. 185 КК України), що містяться в нормах так званого «некримінального закону» та/або інших нормативно-правових актів. Такий підхід характерний для визначення розміру викраденого майна в злочинах проти власності (ст. 185–191 КК).

Змістовні характеристики наслідків як елемента складу злочину визначаються на основі тлумачення відповідних понять і понятійних зворотів, що містяться в певних кримінально-правових нормах. Наприклад, наявність наслідків та врахування під час з'ясування їх змісту біологічної смерті людини вбачається в розкритті змісту поняття «вбивство», використаного в низці норм-заборон Особливої частини КК (статті 115–119).

Наслідки як елемент складу злочину, обсяг якого визначається з урахуванням виділених загальних підходів, під час застосування кримінально-правових норм є законодавчим орієнтиром для відмежування злочину від інших правопорушень, а також для відмежування одного злочину від іншого. Адже наслідки як елемент складу злочину обов'язково мають відмінні ознаки, а наслідки як елемент складу різних злочинів неодмінно певним чином відрізняються один від одного. Ступінь суспільної небезпеки має визначатися шляхом урахування в змісті елементів складу злочину змістовних характеристик (інколи їх називають характерними рисами, властивостями, особливостями [2, с. 574]) відповідних значень юридичних фактів і зв'язків між ними, що йменуються ознаками складу злочину [3, с. 85]. Кожний окремий склад злочину містить власну систему відповідних значень юридичних фактів та зв'язків між ними. Причому, розмежовуючи злочини, до уваги слід брати ознаки, які прямо вказані в диспозиції правової норми, тобто є конституюючими ознаками злочину [2, с. 479]. Під час визначення характеру співвідношення між складом злочинів, спільною ознакою (елементом) яких є наслідки, варто враховувати: характер співвідношення норм, якими передбачений цей склад злочинів; характер співвідношення зазначених наслідків як спільної ознаки (елемента) цього складу злочинів; характер співвідношення ознак (елементів), зміст яких не збігається у складі злочинів, про які йдеться.

П.С. Берзін щодо даного питання звертає увагу на те, що в основі характеристики наслідків як орієнтиру для названого відмежування має бути передусім визначення окремих варіантів (типів) виразу реально заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як характеристики відмінності конкретного змісту ознак різних складів злочинів та показника ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння. При цьому

ступінь суспільної небезпечності вчиненого особою діяння визначається характером та розміром шкоди, заподіяної такому об'єкту в результаті вчинення діяння, визнане як закінчений або незакінчений злочин. Тому врахування шкоди під час визначення окремих варіантів її виразу в різному складі злочинів може бути безпосереднім і опосередкованим [4, с. 552].

Безпосереднє врахування має місце тоді, коли шкода, заподіяна вчиненим особою суспільно небезпечним діянням (кількома діяннями), яке в поєднанні з іншими фактичними обставинами кваліфікується як одиничний закінчений злочин, повністю охоплюється конкретним змістом ознак об'єктивної сторони складу злочину та стає одним із показників ступеня його суспільної небезпеки. Так має враховуватися, зокрема, заподіяння смерті в разі закінченого умисного вбивства, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК [1], або заподіяння шкоди в разі умисного знищення або пошкодження майна (ч. 1 або ч. 2 ст. 194 КК) [1].

Опосередковане врахування відбувається тоді, коли суспільно небезпечне діяння (кілька діянь) у поєднанні з іншими фактичними обставинами кваліфікується: 1) як одиничний незакінчений злочин, реально заподіюючий шкоду, що лише частково охоплюється конкретним змістом обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу такого злочину; 2) за правилами сукупності злочинів; 3) як одиничний незакінчений злочин, реально заподіюючий шкоду того самого виду, який характерний для відповідного одиничного закінченого злочину, але в меншому розмірі; 4) як одиничний закінчений чи незакінчений злочин, що реально заподіює шкоду різних видів; 5) як одиничний незакінчений злочин, що реально заподіює шкоду тих самих видів, що характерні для відповідного одиничного закінченого злочину, але один (деякі) з яких має менший розмір.

Слід зазначити, що безпосереднє й опосередковане врахування наслідків у різному складі злочинів, ґрунтуючись на викладених вище підходах щодо характеристики деформації відповідних компонентів об'єкта злочину, втілюється в більш конкретні варіанти техніко-юридичних прийомів такої шкоди у змісті наслідків як елементи складу цих злочинів.

Теорія кримінального права критеріями поділу складу злочинів на окремі види висуває:

- 1) ступінь суспільної небезпеки злочинів, склад яких піддається поділу;
- 2) спосіб описання складу злочину в кримінальному законі;
- 3) особливості конструкції об'єктивної сторони складу злочину [5, с. 95].

Аналізуючи змістовну характеристику наслідків у складі злочину, можна, на наш погляд, зробити висновок, що наслідки як елемент об'єктивної сторони складу злочину не є критерієм поділу складу злочинів на зазначені види. Така класифікація здійснюється виключно за ступенем суспільної небезпеки, який «типізований» законодавцем «на рівні» окремого різновиду злочину певного виду. Тому наслідки в цьому разі можуть бути одним із показників «типізованого» законодавчим шляхом ступеня суспільної небезпеки скоєного діяння.

Систематизація окремих проявів наслідків у складі злочинів передбачає:

- 1) узагальнення різних проявів таких наслідків за найбільш суттєвими в межах кримінального права властивостями;
- 2) загальну кримінально-правову характеристику кожного з виділених типових різновидів наслідків у складі злочину.

Залежно від змістовної характеристики поєднання цих ознак (підстав) найбільш типові різновиди наслідків у складі злочину можуть бути представлені таким чином.

1. Конструктивні наслідки використовуються як обов'язковий елемент складу злочину, в якому наслідок є єдиним, обов'язковим (за відсутності певної альтернативи) еле-

ментом, без якого немає злочину. Наприклад, біологічна смерть людини в основному складі умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК), шкода здоров'ю людини, зумовлена захворюванням на венеричну хворобу в основному складі зараження венеричною хворобою (ч. 1 ст. 133 КК), майнова шкода в основному складі крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК) тощо.

2. Подвійні наслідки передбачають:

а) поєднання обох (кількох) обов'язкових (конститутивних) наслідків, або якщо вони (хоча б один із них) не є обов'язковими, та передбачених у змісті складу злочину;

б) альтернативу між відповідними наслідками (так звані «подвійні альтернативні наслідки»).

3. Наслідки, альтернативні іншим характеристикам складу злочину. Вони поєднують будь-які конструктивні чи подвійні наслідки як елемент складу злочину з тими змістовними характеристиками, що традиційно йменуються ознаками складу злочину (ознаками інших його елементів) і такого його елемента, як наслідки, не стосуються. Прикладом є «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень» в особливо кваліфікованому складі розбою (ч. 4 ст. 187 КК) [1], в якому такий наслідок альтернативно поєднується з діями, «спрямованими на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах» та вчиненими «організованою групою». В особливо кваліфікованому складі звалтування (ч. 4 ст. 152 КК) такий елемент, як «особливо тяжкі наслідки», альтернативно передбачається з такими ознаками, як «малолітня» та «малолітній».

4. Комплексні наслідки – ті, зміст яких включає поєднання кількох названих вище різновидів наслідків. Прикладом є фіксація у кваліфікованому складі умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК) «тяжкого тілесного ушкодження» та «смерті потерпілого», що характеризують поєднання двох обов'язкових наслідків альтернативно зі «способом, що має характер особливо мучення», «вчиненням групою осіб», «з метою залякування потерпілого або інших осіб» та «скоєнням на замовлення», які характеризують, відповідно, спосіб, суб'єкт, мету і діяння. У деяких випадках у змісті певного складу злочину законодавець передбачає однорідність або неоднорідність шкоди, яка фіксується в межах змісту наслідків.

Залежно від фіксованості змісту в складі злочину наслідки можуть бути формально визначеними, оціночними та комбінованими.

1. Для формально визначених наслідків характерна визначеність у законодавстві конкретного змісту, фіксованість його ознак (властивостей). Зміст таких наслідків фіксує «власні» ознаки соціальної значимості відповідних об'єктів (певних явищ, соціальних зв'язків, їх предметів тощо), фактично виключаючи оціночний характер. Цей зміст формується виключно законодавцем і не може бути змінений на локальному рівні правозастосовним суб'єктом [6, с. 185–190].

2. Оціночні наслідки мають нефіксований і неоднаковий зміст (навіть у випадках, коли вони визначаються в законодавстві чи судовій практиці), є «проявом» понять – загальних уявлень, які завдяки невизначеності свого змісту відображають соціальну значимість у праві безпосередньо, пов'язуючи її з тим словесним виразом, що використаний у відповідній правовій нормі для їх позначення. Вносячи тим самим у правові норми оціночний момент, такі поняття передбачають можливість самостійної оцінки конкретного випадку з боку правозастосовувачів і здійснення на її основі індивідуального піднормативного регулювання суспільних відносин [7, с. 10, 12–13]. Такі поняття використовуються і в кримінально-правових нормах-заборонах для характеристики змісту наслідків як елемента складу злочину, «наділяючи» його певним оціночним моментом, у результаті чого правозастосовні органи мають можливість самостійно оцінювати такі наслідки в кожному конкретному випадку залежно від індивідуальних особливостей справи.

3. Комбінованими наслідками визнаються наслідки, які передбачають формальну визначеність як альтернативу оціночному моменту під час конкретизації їхнього змісту, в результаті чого один різновид наслідків є формально визначеним, а інший – оціночним. Такі юридичні конструкції, поєднуючи у своєму змісті формальну визначеність та оцінюваність, зумовлюють наявність в їхнім змісті декількох (не менше двох) альтернативних наслідків, один з яких обов'язково є формально визначеним, а інший – оціночним.

Висновки. Змістовні характеристики наслідків у диспозиціях норм Особливої частини КК України визначаються на підставі тлумачення відповідних понять і понятійних зворотів, що містяться у відповідних кримінально-правових нормах. Можна констатувати, що зміст наслідків злочину як елемент складу злочину визначаються шляхом зіставлення вимог кількох диспозицій норм-заборон Особливої частини КК України. Систематизація окремих проявів наслідків передбачає: а) узагальнення різних проявів таких наслідків за найбільш суттєвими в межах кримінального права властивостями, що зумовлює виділення найбільш типових різновидів (а не видів у межах класифікації) наслідків у складі злочину; б) загальну кримінально-правову характеристику кожного з виділених типових різновидів наслідків у складі злочину, що передбачає з'ясування основних ознак типового різновиду таких наслідків та визначення основних способів їх відображення в кримінально-правовій нормі-забороні.

Для єдиного, уніфікованого розуміння категорії наслідків злочину, єдиної законодавчої конструкції наслідків у диспозиціях норм Особливої частини чинний Кримінальний кодекс України має бути доповнений окремими тлумачними нормами, в яких би чітко й не двозначно визначалися поняття та сутність наслідків злочинів та їх різновидів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
3. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления. *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 81–87.
4. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ : Дакор, 2009. 736 с.
5. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
6. Балабанова Д.О. Проблеми використання оціночних категорій у Кримінальному кодексі України. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності* : Б-ка журналу «Юридичний вісник». Одеса : Фенікс, 2008. С. 185–190.
7. Шапченко С.Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Киевский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, 1988. 24 с.